

Механізми активізації інвестицій у наукову діяльність в Україні.

Успішність економічного розвитку країни з численними передумовами для вдосконалення високотехнологічного виробництва й становлення інформаційного типу господарювання багато в чому залежить від ставлення до науки, від рівня її фінансування і від ступеню компліментарності включення наукової діяльності в життєдіяльність суспільства, держави, бізнесу.

Для України нинішній момент є вирішальним щодо питання ставлення до науки і визначення її ролі в житті держави. Програма реформування економічних відносин в Україні ставить завдання щодо визначення реальної ролі вітчизняної науки в суспільстві та впровадження механізмів щодо вдосконалення інституціонального забезпечення належного фінансування.

На підставі проведеної оцінки стану нормативного середовища із супроводження наукової діяльності в Україні нами визначені основні проблеми низького ступеню взаємодії наукових установ з підприємствами реального сектору економіки у вигляді:

- податкових бар'єрів для бізнесу з податків на прибуток і на додану вартість при здійсненні фінансування науково-дослідних робіт або при передачі будь-яких активів для проведення наукових досліджень;
- обмежених можливостей наукових установ щодо розпорядження власними небюджетними коштами;
- відсутності перспективних і цілеспрямованих податкових регуляторів для вітчизняних промислових підприємств, здатних до інноваційно-інвестиційної активності.

Запропоновані рекомендації щодо встановлення нормативних регуляторів зі стимулювання притоку інвестицій у наукову сферу, які корелюють з основними завданнями, визначеними в пп. 34.4, 40.1.2, 40.1.3, 41.1.1 Національного плану дій на 2013 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», а саме:

- створення пільгових умов з податку на прибуток для вітчизняних промислових підприємств, що спрямовують свій прибуток на фундаментальні й прикладні наукові дослідження, необхідні для підвищення ефективності провадження їхньої основної діяльності;
- відміна застосування податкових бар'єрів при передачі коштів, обладнання, програмного забезпечення, патентів, ліцензій та інших матеріальних і нематеріальних активів науковим установам і ВНЗ для провадження наукових досліджень – відмінити порядок прирівнювання операцій з безоплатної передачі активів науково-освітнім установам до операцій

з їх реалізації;

– введення права розпорядження власними коштами бюджетних наукових й освітніх установ, які отримані ними при провадженні наукових досліджень і наданні освітніх й інших дослідно-інтелектуальних послуг.

Визначено очікувані результати від упровадження зазначених пропозицій. Доповідна записка адресується до Держінформнауки України, Міністерства фінансів України, Мінекономрозвитку України...

1. Оцінка стану співробітництва науки з реальним сектором економіки України. Становлення національної економічної системи на основі п'ятого або шостого технологічних укладів є можливим лише за наявності потужного наукового супроводження процесу виробництва суспільного продукту, симбіозу інтересів науки, суспільства, бізнесу й держави. Розвиток вітчизняної фундаментальної і прикладної науки на засадах практичної придатності й піднесення статусу науковця, максимального фінансового самозабезпечення наукових досліджень і перетворення їх з тягаря для бюджету на локомотив економічного прориву є одним з головних завдань, що мають бути вирішені під час реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»¹. У 2013 р. у Національному плані дій² більш конкретно передбачено необхідність забезпечення альтернативних джерел фінансування для наукової діяльності в Україні, оскільки важливість участі вітчизняної науки в економічному розвитку дедалі частіше підкреслюється представниками органів влади³. Однак вирішення лише питання фінансової підтримки без комплексного підходу до прикладної значущості й до питань затребуваності науки суспільством вважаємо неможливим. Сучасні реалії демонструють тенденції до переходу більшості аспектів економічної діяльності на режим самокупності й самофінансування. Навіть інвестиційний процес в Україні більше ніж на 60 % забезпечується за рахунок власних коштів підприємств і організацій і більше ніж на 95 % – за рахунок інших внутрішніх джерел, які є

¹ Програма економічних реформ 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf.

² Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/128 d.pdf>.

³ Доповідь першого заступника міністра економічного розвитку і торгівлі України А. Максюті під час І Міжнародної конференції дводенної науково-практичної конференції «Роль науки у формуванні сучасної моделі державного регулювання економіки». – Режим доступу: http://nde.me.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=164:2013-05-23-19-32-30&catid=40:2012-05-07-19-3022&Itemid=72.

похідними від фінансів реального сектору економіки ⁴. У таких умовах наукові дослідження мають отримувати належну державну фінансову підтримку, але в тих сферах фундаментальної і прикладної науки, де існує попит на результати з боку вітчизняних промислових підприємств, процес самоокупності науки має бути налагодженим. І найважливіша роль держави в цьому аспекті, на нашу думку, полягатиме в створенні належного інституціонального середовища.

Насамперед необхідно створити законодавчо встановлені стимули щодо участі вітчизняних підприємницьких структур у фінансуванні фундаментальних і прикладних наукових досліджень. Причому за допомогою таких стимулів можливим стане не лише спрямування фінансових потоків у розвиток науки, а й здійснення наукової підтримки стратегічно важливих видів економічної діяльності, що надасть додаткові конкурентні переваги вітчизняним товаровиробникам на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Існуюча динаміка розвитку наукових досліджень в Україні говорить про надзвичайно низький рівень їх фінансування і про низьку наукоємність вітчизняного товаровиробництва...

Наслідком недостатнього рівня фінансування наукових досліджень в Україні та відсутності симбіозу науки й бізнесу у сфері прикладних і фундаментальних розробок є низька ефективність інноваційної діяльності вітчизняних підприємств... Питома вага інноваційної продукції, створеної і реалізованої вітчизняними товаровиробниками, постійно скорочується і відбувається збільшення витрат на придбання нових технологій, техніки й обладнання, які представлені переважно імпортними зразками, що фактично означає прогресуючий вплив фінансового капіталу, спрямований на підтримку іноземних високотехнологічних виробництв.

...У розвинутих країнах світу і в більшості країн Східної Європи, навпаки, спостерігається динаміка зростання видатків на наукові дослідження і розробки і, відповідно, зростають обсяги й частка виробництва та експорту високотехнологічної продукції...

Розвинуті країни світу не намагаються охопити фінансування всіх наукових сфер за рахунок бюджетних видатків. Натомість ті наукові дослідження, що становлять певний інтерес для підприємницького сектору, отримують необхідне фінансування за рахунок співпраці з комерційними підприємствами, а держава, у свою чергу, створює для цього ефективне регуляторне підґрунтя.

⁴ Дані Державної служби статистики України. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2010–2012 рр. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u13.htm.

Так, у Великобританії загальна сума фінансових надходжень у бюджет Оксфордського університету становить понад 1 млрд фунтів-стерлінгів щороку (еквівалент 12 700 млн грн у 2012 р.), з яких найбільшим джерелом надходжень є добровільні внески (40 % від загального обсягу фінансувань – 409 млн фунтів-стерлінгів)⁵. Для порівняння: у Державному бюджеті України на 2013 р. на утримання Національної академії наук передбачено загальну суму видатків у розмірі 3,25 млрд грн⁶, що майже в чотири рази менше за бюджет Оксфордського університету. Завдяки щорічному надлишку фінансувань над поточними витратами, Оксфордському університету та його коледжам вдалося накопичити ендаументні фонди, сумарний розмір яких на кінець 2012 р. становить близько 3 млрд фунтів-стерлінгів.

В Україні основними альтернативними джерелами фінансування наукової діяльності можуть бути замовлення на виконання фундаментальних і прикладних розробок від бізнесу, благодійні внески підприємств для підтримки науково-освітньої діяльності, гранти.

Однак головним напрямом, на нашу думку, має стати розвиток наукоємних виробництв в Україні на засадах здійснення недержавних інвестицій у наукову діяльність.

2. Інституціональне забезпечення науково орієнтованого інвестування в Україні.

Вирішальну роль в інституціональному забезпеченні науково-орієнтованого інвестування в Україні відіграє нормативно-правова база, оскільки саме законодавчі норми здатні створити перманентне поле непрямого регулювання напрямками руху фінансового капіталу й здійснення інвестувань. Так, існуюче законодавче супроводження участі підприємств у науковій діяльності не містить чітких позитивних регуляторних важелів. В Україні існує ряд найістотніших пільг для підприємств у вигляді поступового зниження до 2015 р. ставок податку на прибуток, податку на додану вартість, створено спеціальні податкові режими для малого бізнесу й сільськогосподарського виробництва, однак важелі підтримки наукової діяльності окремо не передбачені, а лише є певні умови роботи з неприбутковими організаціями, до яких наукові установи, як правило, і належать.

Основними проблемами з боку вимог господарського законодавства й дій контролюючих органів, з якими стикаються науковці та їхні недержавні

⁵ Oxford University. Oxford in figures. – Mode of access: http://www.ox.ac.uk/about_the_university/facts_and_figures/index.html.

⁶ Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» // Відом. Верховної Ради України. – 2013. – № 5–6. – Ст.60; <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.

партнери, є:

– обмежена можливість у підприємств (у розмірі 4 % від прибутку минулого року) віднесення на витрати, що включаються в розрахунок податку на прибуток, сум перерахованих неприбутковим, у т. ч. науковим і освітнім, установам;

– необхідність прирівнювати операції з фінансування наукових досліджень до звичайних господарських операцій з постачання товарів, робіт, послуг і, відповідно, сплачувати всі необхідні податки;

– необхідність сплачувати податкові зобов'язання з операцій безоплатної передачі будь-яких активів на користь неприбуткових наукових й освітніх установ для здійснення останніми наукових фундаментальних, прикладних досліджень і проведення навчальної діяльності;

– зобов'язання прирівнювати власні позабюджетні грошові надходження, які виникають у результаті виконання науково-дослідних робіт на договірних основах, до бюджетних надходжень спеціального фонду неприбуткових державних установ, у тому числі наукових й освітніх. Відповідно, порядок розпорядження такими коштами є не максимально ефективним й оперативним контролюваним безпосередньо науковою чи освітньою установою, а таким, що повністю визначається Державним казначейством України. Звідси невчасне фінансування і затримки з оплатою за власні кошти потреб основної діяльності наукових й освітніх установ;

– відсутність перспективних і цілеспрямованих податкових пільг для вітчизняних промислових підприємств, здатних до інноваційно-інвестиційної активності, від співробітництва з науковими й освітніми установами на постійній основі у вигляді замовлення фундаментальних і прикладних досліджень, відкриття грантових програм, підготовки висококваліфікованих кадрів... *(Механізми активізації інвестицій в наукову діяльність в Україні. Доповідна записка Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса, 2013. – С. 3–7).*